

A betűből. A szóból*

A betűből. A szóból. című kiállítás Tandori Dezső és Kurtág György kéziratain keresztül mutatja be a magyar irodalom- és zenetörténet két kiemelkedő alkotójának különös barátságát. A két művész kapcsolatának nem mindennapi jellege a személyes találkozás hiányából fakadt, telefonon csak egyszer beszéltek, levelezésükre azonban a közvetlenség, az egymás iránti szakmai érdeklődés maradt mindvégig jellemző. A jazz- és popzene iránt rajongó Tandori a megmaradt levelek tanúsága szerint Kurtágot a valaha élt legnagyobb zeneszerzők közé sorolta, ahogy ez a tisztelet a zeneszerző részéről is kölcsönös volt a kortárs irodalom meghatározó alakja iránt. Tandori „veréb-*lelke*” kerülte a nyilvánosságot, ezért elzárkózva élt feleségével, Tandori Ágnessel a Lánchíd utcai lakásukban, ahol *A memnyezet és padló* közötti élettér jelentette számára az élet *Egyetlen* élhető szegmensét. Ha Kurtág a feleségével, Mártával nem is zárkózott el ilyen mértékben a világ elől, mint Tandoriék, mégis, kettejük életen átívelő, minden viszontagságon túljutni tudó mikrokozmosza éppoly zárt és törhetetlen volt, mint Tandoriék világa.

A kiállítás nem törekszik a két művész teljes életművének bemutatására, hanem a Kurtág életében sorsdöntő 2019–2021-es időszakra koncentrál. A Tandori-verseket már korábban is zenévé transzformáló Kurtágtól a jelen kiállítás azokra az alkotásokra – partitúrákra és Tandori-kéziratokra – helyezte a hangsúlyt, melyek az alkotás lélektanának megismeréséhez közelebb visznek bennünket. Mindemellett Kurtág személyes élményeinek hatása ráerősít Tandori kijelentéseinek belső oldalára, hangjegyeivel kibontja mögülük az érzelmi mélységet, és tovább gördíti a leírt nyelv dimenzióit a zenei élet-terébe.

A legfontosabb metszéspont a két művész életművében a művészet és a valóság közvetlen határainak felszámolása, a művészet és élet találkozása volt. Akár az irodalom és zenetörténet, akár formai és tartalmi kontextusból közelítünk műveikhez, Kurtág és Tandori vitathatatlanul saját műfajuk nagy határátlépőivé váltak. Művészetük rávilágít arra, hogy sem a nyelvben, sem a zenében nincsenek határok, csak végtelenségig feszített lehetőségek. Tiszta értékekkel, lényeglátó erejükkel úgy tolták ki a zene és irodalom határait, hogy közben felfrissítették és ráhangolták érzéseinket egy újfajta költői és zenei nyelv befogadására. Műveik terjedelme, töredék-jellege, a szavak sokrétű jelentése és átélhetősége, a hangok ritmusa és a kéziratokból kiolvasható gesztusok különös élményt jelenthetnek minden olyan határátlépőnek, aki a meghívást elfogadja. A nyelvzsonglőr Tandori papírra vetett gesztusai, akár csak Kurtág mélyről feltörő hangjegyeinek kéziratvariánsai nemcsak a teremtés pillanataiba engednek minket bepillantani, hanem nyomon követhetjük magát az átváltozást, ahogy a „betűből, a szóból” zeneművek sorozata formálódott.

* Kokas Nikolett munkája *A betűből. A szóból. Kéziratlenyomatok Tandori Dezső és Kurtág György találkozásairól (2018–2022)* című kiállítás kurátori ajánlójaként íródott és volt olvasható a FUGA kiállítótermében.

A tárlat gerincét azok a Kurtág-kéziratok jelentik, amelyek Tandori halálát követően, 2019 februárjában keletkeztek. Kurtág személyes drámája volt, hogy találkozássuk a költő 2019. február 13-án bekövetkezett halálával végérvényesen ellehetetlenült. Tandori halála ihlette a hét dalból álló „... elszunnyadni –, semmi több...” (Op.50) című sorozatot, amelyet a zeneszerző zongoraművésznő feleségével, Mártával közösen alkotott. A darab 2019. májusi, FUGA-beli bemutatóján a Kurtág házaspár nem jelent meg. Tandori halála után, 2019. október 19-én pótolhatatlan úrt hagyott Kurtág életében Kurtág Márta elvesztése. A veszteségek után maradt gyöttrő csenddel, az emlékezés vízjeleivel birkózva úgy tűnt, hogy az Op. 50 lesz Kurtág utolsó számozott műve. (A kurtági életműben kizárólag azoknak a reprezentatív műveknek van opusszáma, amelyeket a zeneszerző „műként” tart számon.) A sors egy röpké pillanatra kegyesnek bizonyult Kurtág György számára, amikor a fájdalom feldolgozásában sorsközösséget talál Tandori feleségével, a férjét nemrég elvesztő Tandori Ágnessel. A kiállított kottalapra jegyzett megrendítő sorok: „Fáj. Nagyon fáj” a gyász közös feldolgozásának lehetőségét villantja fel kettejük számára.

A fájdalom megosztásának esélye azonban illúzió maradt, hiába beszéltek meg telefonon, hogy együtt látogatnak majd ki szeretteik sírjához, Tandori Ágnes 2020. január 1-én bekövetkezett halála miatt a személyes találkozás ismét elmaradt. A szűnni nem akaró fájdalom, az újabb veszteség, a világjárvány okozta bénultság hatására született meg 2020 húsvéti időszakában a *Lenni* című sorozat. A partitúrák előzménye Tandori *Lenni* című „utolsó” versének közvetlenül a költő halála előtt papírra vetett sorai voltak. Kurtág a világtól elzárva, egyedül maradt a sokszorososan összefüggő emlékeivel, amely egyedüllétet a férjét 2019-ben elvesztő Rajk Judit énekművésszel folytatott szakmai barátság oldotta fel. A *Lenni* című Kurtág-feldolgozások partitúráin jelzett nagypénteki keltezés a fájdalom sűrítettségének lenyomata, míg a sorozat folyamatjellege a veszteséggel való megküzdhetetlenségnek és feloldás keresésnek megrendítő gesztusait közvetíti a kottalapokon. A szellemi teremtés olyan pillanataiba engednek belelátni ezek a kéziratok, ahol néhány hang és szó a személyes lét töredékeinek legvalóságosabb rétegeit tárja elénk.

A kiállításon látható három Kurtág-mű közül az *AB Játékok énekhangra* című dalciklus Tandori posztumusz kötetének ihletésére készült. A Tóth Ákos által szerkesztett, Tandori utolsó verseit tartalmazó *Felplusztulás leplusztulás* (2021) című kötetből származó *A betűből. A szóból* című vers vált a kiállítás címadójává is. A kiállítás irányítójává vált dalciklus érdekessége, hogy Kurtág nemcsak Tandorit, hanem Rajk Lászlót is megidézi a címválasztásban a Rajk és ellenzéki barátai által 1981-ben alapított illegális, szamizdat *AB* lapkiadó által. A bemutatásra került művek ajánlásai Rajk László feleségének, Rajk Juditnak szólnak, aki személyes érintettsége, szuggesztív előadói képessége folytán vált a veszteség fájdalmát ihlető darabok leghitelesebb interpretálójává.

A mai napig aktívan dolgozó zeneszerző egyik legutolsó, pár hónappal ezelőtt komponált, a képzőművész Gerlóczy Sárinak ajánlott művében trefálkozó gesztusai-val reflektál Tandori iróniával telt nyelvi humorára.

A kiállítás „tárgyai” Kurtág és Tandori éteri barátságának lenyomatai, mindazonáltal jelen van bennük Kurtág Márta és Tandori Ágnes emléke, Rajk Judit és Kurtág György sorsközössége. A Tandori-versekre korábban már komponáló zeneszerző a kiállításon bemutatott műveivel a költő halálát követően is megmaradt kettejük közös szellemiségének őrzőjeként.